

YENİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

Modern Turkish Literature Researches

Ocak-Haziran 2018/10:19 (74-88)

Makalenin Geliş Tarihi: 12.04.2018

Makalenin Kabul Tarihi: 24.05.2018

ATTİLÂ İLHAN'IN ŞİİRLERİ'NDE EŞCİNSELLİK

Ayşe ERTUŞ*

ORCID: 0000-0002-5748-5964

ÖZ

Eşcinsellik, divan şiirinden beri Türk edebiyatında işlenmiş konulardan biri olmuştur. Bir dönem Mavi Hareketi olarak adlandırılan toplumcu şairler arasında yer alan Attilâ İlhan'ın şiirlerinde de eşcinselliğe yer verilmiştir. Çoğunlukla kadın eşcinselliğini şiirlerinde işleyen İlhan, eşcinselliği bireylerin cinsel tercihi yanında genellikle bireyler dışında gelişen hormonal bir durum olarak da ele alır.

Attila İlhan'ın eserlerinde ele aldığı eşcinsellikte şairin Paris'te karşılaştığı eşcinsel kimlikli insanların etkisinden söz etmek mümkündür. Attilâ İlhan'ın şiirlerinde dikkatlere sunduğu eşcinsellik, cinselliğini erkek olarak yaşayan kadınlar, cinselliğini kadın olarak yaşayan erkekler ve cinselliğini hem kadın hem de erkek olarak yaşayan kadınlar şeklinde başlıklandırılabilir. Cinselliğini erkek olarak yaşayan kadınlar ve cinselliğini kadın olarak yaşayan erkekler başlıkları altında verilen şiirlerde eşcinsellik bir tercihten ziyade cinsel bir bunalımla kimliğini bulamama olarak karşımıza çıkar. Buradaki eşcinselliğin hormonal bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Cinselliğini hem erkek hem kadın olarak yaşayan kadınlarda ise iki farklı durum sergilenir. Birincisi kadının cinselliğini hem erkek hem kadın olarak yaşamasının altında cinsel doyumsuzluk vardır. İkincisinde ise kadının cinsel kimliğine karar verememe ve cinsel çelişkiler yaşamasından kaynaklı bir durum söz konusu edilir.

Anahtar Kelimeler: Attilâ İlhan, kadın, şiir, cinsel çelişki, eşcinsellik.

HOMOSEXUALITY IN ATTİLÂ İLHAN'S POEMS

ABSTRACT

Homosexuality has been one of the subjects handled in Turkish Literature since Ottoman Poetry. Attila İlhan, who was once among socialist poets called the Blue Movement, also mentioned

* Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversiteksi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü
eposta: ayseertus@hotmail.com

homosexuality in his poems. İlhan, who mostly focused on woman homosexuality in his poems, regarded homosexuality not only as a hormonal situation that occurs out of one's control but also as individuals' sexual preference.

It is possible to say that Attilâ İlhan the homosexual people met in Paris had influence on his understanding of homosexuality in his works. The homosexuality which the poet mentioned in his poems can be categorized under the headings of women living homosexuality as men, men living homosexuality as women, and women living homosexuality both as men and as women. Homosexuality mentioned in his poems under the headings of women living homosexuality as men and men living homosexuality as women occurs not as a result of one's own preference but due to one's failure to find his or her own identity due to sexual depression. It is possible to say that homosexuality here is a hormonal situation. As for the women living homosexuality both as men and as women, there are two different situations. First, sexual dissatisfaction lies under women's living homosexuality both as women and as men. The second situation occurs not only due to women's failure to decide on their sexual identities but also as a result of their sexual contradictions.

Keywords: Attila İlhan, women, poem, sexual contradiction, homosexuality.

Eşcinsellik sözcük olarak ilk kez Karl Maria Ketenby tarafından 1869'da kullanılır. Cinsel eğilim kavramını geliştirme yolunda giden ve hukuk bilgini olan Ketenby, bu tarihte Almanya Adalet Bakanı'na yazdığı açık mektup şeklindeki broşürde (Mondimore, 1999:25) "eşcinsellik" ifadesine yer verir. Böylece binlerce yıllık bir geçmişe sahip eşcinsellik, sözcük olarak doğmuş olur.

Eşcinsellik tarihin birçok döneminde karşılaşılan bir olgudur. Özellikle Eski Yunan'da bir kültür olarak varlık gösterir. Burada soylu sınıf içinde olağan bir durum olarak karşılaşılan eşcinsellik için Doğu Perinçek şöyle der:

"... efendi-köle ilişkisinin ürünüydü. Nitekim yalnız yeryüzündeki efendiler değil, gökyüzündeki efendiler de eşcinsel ilişkilere giriyorlardı. Efendi kavramının Olimpos Dağı'nın tepesine taşınmasıyla yaratılan Yunan Tanrıları da erkeklere âşık oluyor ve kendi cinsiyle ilişkiye giriyorlardı. Efendi-kul ilişkisinin erkek-kadın eşitsizliğinin doğuşu ile Tanrıların ve eşcinselliğin doğuşu aynı tarihsel dönemde oluyor." (Perinçek, 2000:17)

Francis Mark Mondimore, Yunan erkekleri için; "Bu erkekler eşcinsel teriminin günümüzdeki anlamıyla eşcinsel değildir. Yunanlılarda böyle bir sözcük ya da kavram yoktu. En azından erkekler için her iki cinsle de kurulan cinsel ilişki, bir tür biseksüelliğin geçerli olduğunu söylemek daha doğru olur." (1999:29) ifadelerini kullanır. Eski Yunan toplumunda bir erkek için cinsel zevk yine bir erkekle yaşanırken; kadın bir üreme aracı olarak vardır: "...Köleci kültüre göre, kadın evlenmek, genç erkek ise âşık olmak içindi."(2000:11) Murat Belge, Hıristiyanlığın yüzyıllarca, "Tanrıya daha yakın olmak istiyorsanız, bir kadına yalnız çocuk doğurması için yaklaşın" (Belge, 2012:448) diye öğütlediği ifade ederek bu durumun eşcinselliğe yönelimi artırdığına vurgu yapar.

Eşcinselliğin erkek için olağan olduğu Yunan toplumunda kadın, kendisini aşağılanmış hissederek aşkı da kendi cinsinde arama yoluna gider. Bu durum lezbiyenliği doğurur ve Perinçek'in ifadeleriyle "Lezbiyenlik bir bakıma bir aşağılanmanın ve bir hüznün paylaşılması" (2000:38) olarak karşımıza çıkar.

Eşcinselliğin yoğun yaşandığı Eski Yunan toplumunda eşcinsellik, edebiyatta da varlık gösterir. Platon'un aşkın kökeni, anlamı ve felfesini genişçe tartıştığı Symposium (Şölen, İÖ 386 dolayları) adlı eseriyle, Eski Yunan'ın önemli ve tek kadın şairi olarak bilinen Sapho'nun kendi cinsi için yazdığı şiirleri eşcinselliğin edebiyattaki örneklerinden birkaçıdır.

Eşcinsellik, Türk edebiyatında divan şiirine de yansımış bir olgudur. Divan şiirinde erkeklerarası eşcinsellik karşımıza çıkmaktadır. Eşcinselliğin bireysel bir eğilimden ziyade sınıfsal bir kültür olduğunu ifade eden Perinçek; "Osmanlı divân şairleri, en muhteşem gazellerini erkekler için yazmışlardır. (...) Osmanlı divân şairleri de, tıpkı Romalı şairler gibi oğlan sevgililerinin isimlerini şiirlerinde anmışlardır. Genç erkeklere duyduğu aşkı şiire dökmeyen bir divân şairi yok gibidir. Nedim sevgilisine 'kimisi cânım kimisi cânanım diye seslenmektedir.'" diyerek Nedim'in şu gazeline yer verir: "... Kızıoğlan kı nâzı nâzın şeh-levend âvâzı âvâzın/Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir..." (2000:27)

Divân şairlerinden Ali Beg (XVI. yy)'in "Zenne rağbet eder mi âkıl olan / Tâb-ı Âli civane maildir" beyiti ve yine Hıfzı'nın "Zenne meyl eylemem kaht-ı rical olsa bile" beyitleri homoseksüel eğilime örnektir. Ahmet Oktay, "Avni mahlasıyla yazan Fatih'te de Muhibbi mahlasıyla yazan Kanuni'de de eşcinsel ifadeler görülür." (Oktay, 2008:113) demektedir.

Kadın eşcinselliği ise Şahabettin Süleyman'ın *Çıkamaz Sokak* oyununda ve Ahmet Rasim'in *Hamamcı Ülfet* adlı eserinde konu edinilir. Lezbiyenliğin ele alındığı bu eserlerde, etik amaç güdülmüş ve yaşanan sapkınlığın doğurduğu kötü sonuçlar gözler önüne serilmiştir (2008:114).

Ahmet Oktay konuya ilişkin görüşlerini "Sanayileşme/kentleşme sürecinin hızlanması ile şiirin cinselliğe bakışı da pervasızlaşacaktır elbet. Toplumsal değer yargılarının değişmesi, demokratikleşmenin geleneksel anlayışa sızması, ister istemez cinsel pratiklerinin ve ifade ediş biçimlerinin de özgürleşmesine yol açmıştır." (2008:115) ifadeleriyle dile getirirken, Cemal Süreya, Ece Ayhan, İlhan Berk, Attilâ İlhan, Turgut Uyar, Enis Batur, Küçük İskender'e kadar daha birçok şairde homoseksüellik, lezbiyenlik ve biseksüelliğin işlendiğini söyler.

Türk edebiyatında Mavi Hareketi olarak bilinen 1950'lerde toplumcu gerçekçi harekete öncülük eden Attilâ İlhan toplumcu şairler arasında eşcinselliği irdeleyen şairdir. Toplumcu sanat anlayışında cinselliğin bile tabu sayıldığı dönemde eşcinselliği konu edinmesi toplumcu bir şair için cesaret gerektiren bir durumdur. Bunu; "O zamanlar 'toplumcu' sayılan sanat eserlerinde bildiğimiz cinsel ilişkiler bile söz konusu edilmez, edilse bile üstü kapalı geçilir, böyle olağandışı ilişkilere eğilmek ise düpedüz 'ihanet' sayılırdı." (İlhan, 1997:21) ifadeleriyle ortaya koyan İlhan'ın toplumcu şairlerden bu noktada ayrıldığı söylenebilir. Attilâ İlhan şiirlerinin yanında

romanlarında da eşcinselliği işler. *Bıçağın Ucu* (1973), *Fena Halde Lemana* (1980), *Hacı Hanım Vay* (1984) adlı romanları, eşcinsel ilişkilerin ele alındığı romanlardır. Sennur Sezer, Attilâ İlhan'ın ele aldığı eşcinsel kahramanlar için şunları aktarır:

“Attilâ İlhan'ın kadın eşcinselleri, kıyafet değişiklikleri, saç kazıtma gibi uçukluklar, çeşitli cinsel fanteziler de yaşarlar. Bu ilişkilerde akrabalar arası (gelin- kaynana) ilişkiler de yer alır. Kimi zaman Türk kimi zaman yabancı kadınların yaşadığı bu eşcinsellik, Attilâ İlhan'ın gözlemlediği, dinlediği, tanıklık ettiği ilişkilerden kaynaklanmaktadır.” (Sezer,1995:7)

“Bireyi cinselliğinden soyutlayıp da ele aldınız mı onu 'hadım' etmiş olursunuz; 'hadımların' davranışlarını olağan ya da 'normal' sayabilir misiniz? Benim yapmaya çalıştığım, sanatımın bir 'hadım' sanatı olmasını önlemek.” (Ayrall, 1983:38) ifadesinde cinselliği hayatın ve sanatın önemli bir boyutu sayan Attilâ İlhan'ın şiirlerinde ele aldığı eşcinsellik, cinsellikte erkekleşen kadınlar, cinsellikte kadınlaşan erkekler ve hem erkek hem kadın olarak cinselliğini yaşayanlar şeklinde ortaya konulmuştur.

Eşcinsellik, şiirlerde bir cinsel tercih olmasının yanında sürekli cinsel arayış içinde olma durumu ile cinsel kimliğini bulamama olarak da sunulmaktadır.

1. Cinsellikte Erkekleşen Kadınlar

Attilâ İlhan, şiirlerinde çoğunlukla cinsellikte erkekleşen kadınları ele alır. Bunda şairin Paris'te tanıştığı ve cinselliğini erkek olarak yaşayan Margot ve Dr. Brander'in etkisi olduğu düşünülebilir. İlhan, Margot'yu şöyle tanımlar: “Margot hayatını eşcinselliği üzerine kurmuş, kişiliğini kadınlık erkekler arasında bir yerde, kadından çok erkeğe yakın bir tip olarak gerçekleştirmişti. Sanat eğilimleri, felsefe bilgisi, genel kültürü, cinselle yaslanan ana bileşiminin yan niteliklerini oluşturuyordu.” (İlhan, 1997: 34) Giyimi, duruşu ve ağzındaki piposuyla Margot, eşcinsel kimliğiyle İlhan'ın şiirlerinde erkek/kadın karakterlerin yaratılmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Kadın/erkek karakterler, diğer bir ifadeyle erkekleşen kadınlar, Attilâ İlhan'ın *Belâ Çiçeği* adlı eserindeki “İkinci Cem'in Gizli Hayatı” ve “Claude Diye Bir Ülke” adlı şiirlerinde karşımıza çıkar. İlhan;

“Paris yıllarımda karşıma Margot gibi bir kadın ve çevresi çıkmasaydı, cinselliğin ve cinsel dalgalanmaların, insanların yaşantısında oynadığı rolü bu derece merakla inceleyemeyebilirdim. Giderek fikrim de kanılarım da değişti, ilk bakışta olağandışı saydığımız yaşamların bulunduğu ortama beni iten gücün, o zamanlar 'sosyalist gerçekçi' dediğimiz edebiyat ve sanatta farketmeye başladığım yavanlık ve tek düzelik olduğuna hükmettim.” (1997:175)

ifadeleriyle söz konusu şiirlerde erkekleşen kadınların yaratılmasında Margot'nun ve Dr.

Brander'ın büyük etkisi olduğuna işaret eder. Nitekim Paris'ten sonra cinsel konulara yönelen şairin şiirlerinde de bu cinsel dalgalanmalar kendisini gösterir.

“İkinci Cem’in Gizli Hayatı”nda Cem adıyla tarihsel bir gerçekliğe dayanan şair, aslında cinsel bocalamalar yaşayan bir kızı anlatır. Şiirde;

saçları yıldız boyalı bir gölde kadın saçları

Son kadın saçları

Bir gölde boğuldu bütün /kuğulu

Son çocuk gülüşü düştü boğuldu

En son etekliği/ bir gölde kuğulu (İlhan,1962:31)

ifadeleriyle kadının cinsel bocalamada kadınlığını bırakarak yaşayacağı dönüşüme hazırlık yapılır. Tüketim uygarlığının kadını tüketen ve üreten kadın diye ikiye böldüğünü ifade eden Attilâ İlhan şöyle der: “Birincisi kadınlıktan gün geçtikçe dişiliğe, ikincisi kadınlıktan gün geçtikçe erkekliğe doğru kayıyor, bu bir. İkincisi de şu: ekonomik yönden güçlenen kadın, cinsel bir etkinlik taşıyorsa, hele fiziksel özellikleri de onu erkekliğe doğru itiyorsa, erkek/kadın türü için yeni gelişme ufukları açmış demektir.” (İlhan, 1996:61) İkinci Cem, şairin gittikçe erkekleşen kadın tipine bir örnek teşkil eder. Şiirde kadının saçlarının, son çocuk gülüşünün, etekliğinin boğuluşu, kadının erkeğe dönüşümünü imgelemektedir. Bu kadının yaşadığı cinsel kimlik değişimidir. Bu değişimle kadın, kadınlığından soyunduktan sonra karşımıza ikinci Cem olarak çıkar. Şair bunu şiirde şöyle ortaya koyar:

bir genç kız boğuldu

Kuğulu bir gölde

İkinci cem kendi kendini aşıyor

Ütülü pantolonlara binmiş

Laciverd ve gri (1962:32)

Bütün bunlar, kadının yaşadığı cinsel bocalamaların sonucudur. Yakup Çelik, Attilâ İlhan'ın bu şiiri için şunları söylediğine yer verir: “İkinci cem aslında, Erzincan'daki askerliğim boyunca, bana hemen her gün mektup yazan, cinselliği karmaşık bir kolej öğrencisi, ilginç bir genç kız.” (Çelik,1998:240)

Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek* adlı eserinde de cinsel çelişkiler içinde bulunan kadınları kaleme alır. *Yasak Sevişmek*'in ilk baskısında kitabın ikinci baskısından itibaren görülen “Biraz Paris” bölümü ve bu bölümdeki “Place Pigalle”, “Place Blanche”, “Place Clichy” şiirleri ve “Yanlışlık Baladı” bölümü ve bölümdeki “Josiane”, “Saksonya Düşüşleri”, “Margot”, “Tombul Magda” şiirleri yoktur.

Yine kitabın “Ç Koçaklaması” bölümündeki “Osmanlı Kasidesi” ve “Mehmed Sıradağları” şiirleri ile “Yasak Sevişmek” bölümündeki “Yaş Kırktan Yukarı” ve “Ölmek Yasak” şiirleri birinci baskıda yer almaz.

Bu eserin “Yanlışlık Baladı” bölümündeki “Josiane”, “Margot” ve “Tombul Magda” adlı şiirlerde kadının yaşadığı cinsel çelişkiler ele alınır. “Josaine” ve “Margot”ta somut olarak ortaya konulan bu çelişki, “Tombul Magda”da kültür farklılığının yarattığı düşünce bazında işlenir. Attilâ İlhan, bu bölüm için şunları söyler:

“Bu bölüm dört şiir içeriyor, bazıları birer insana yazılmış gibidir (josiane, margot, mağda), bir tanesiyse avrupa tarihinden süzülüp gelen kadınlara (saksonya düşesleri). İlk üç ad, anılar ve acılar dizisini okumuş onların hemen hatırlayacakları adlardır elbet, josiane hangi seks'teki josy'yi, margot adı üstünde aynı kitaptaki margot'yu, mağda ise hangi sol'daki mağda'yı çağırıştırır. Demek yanlışlık baladı'nı yazarken ikili bir yanlışlığın altını çizmeye heveslenmişim, bunlardan birincisi cinsel çelişkiden doğan yanlışlıktır ki josiane ile margot bunun somut örnekleri oluyorlar, ikincisiyse doğu batı çelişkisinden doğan yanlışlıktır ki saksonya düşesleri'nde elle tutulur hale geliyor. (İlhan, 2001:118).

“Margot” adlı şiirde Margot'un cinsel çelişkisi ele alınır. Margot, Attilâ İlhan'ın Paris'te tanıdığı ve cinsellikle ilgili düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olan isimdir. Şiirde şairin bu ismi seçmesi, tesadüfi değildir. Çünkü Margot, erkek görünümlü bir kadındır. Attilâ İlhan, 1949'dan itibaren Paris'e gidip gelmektedir. Nâzım Hikmet'i kurtarma kampanyası içinde gittiği Paris'teki hayatını:

“O sıralarda gündüz insan, gece kurt hayatı yaşamaya başlamıştım. Gündüzleri Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi, Nâzım'ı nasıl kurtaracağız diye çalışmalar, Türkiye'ye gönderilen beyannameler, basılması, postalanması... Geceleri belli bir saatten sonra ikinci hayatıma başlıyorum. Margot'ya gidiyorum; mesela onun orada sosyalizmden tut da, her konu üzerinde konuşuluyor.” (İleri, 2002:117)

ifadeleriyle aktarır. Burada Margot'nun şairin Paris'teki yaşantısındaki önemi de dikkatlere sunulmaktadır. Attilâ İlhan, hayatında Margot'nun önemini asıl şu ifadelerle aktarır: “Bazı insanlar vardır, yanında yaşadığını sürece önemini ve etkisini duymazsınız, sürekli karşı çıkışlarınız, vırt zırt takışmalarınızla, ona karşı özerkliğinizi koruduğunu sandığımız bile olur, fakat ayrılmayagörün, yaşantınızda ne önemli etkileri olduğunu ve olacağı hemen anlaşılır: Margot, işte onlardan” (1997: 12).

Şiirin ilk bölümü, Margot'u tanıtmaya yöneliktir. Bu bölümde dış görünüşüyle ortaya konulan Margot, şu dizelerle tanıtılır:

bakmayın margot'un taşıdığına

Bu gözler masmavi Bavyera markizi'nin

Öfkesi sığmıyorsa kadınlığına

Onun değil Venedikli bir hergelenin

Erkekliği ne güzel kadınlığı çirkin

Piposu tam gelir orospu ağzına

Hele tekgözlüğünü arsen lüpen'in

Takınca varılmaz büsbütün yanına. (2001:22)

Şiirin ikinci bölümünde ressam olan Margot'un ressamlığı ele alınır. Margot resimlerinde ilgi çekici kadınlara yer verir. Onun fırçasından çıkan kadınlar her yönüyle şairin de dikkatini çekmektedir.

Şiirin son bölümünde ise Margot'un yaşadığı cinsel çelişki işlenir. Margot'un cinselliği erkekliğindedir; fakat gerçekte o bir kadındır. Onun bu erkek/kadın yönü şiirde şöyle ifade bulur:

margot'un yanlışlığı kadınlığında

aynalar aldanır onu kim aldatsın

kendini sevmesi hoyrat çıplaklığında

en yoğun noktası yanlışlığının

erkeğim sandığı her anda kadın

sırılsıklam erkek her kadın anında (2001:23)

Attilâ İlhan, Margot'nun insanları "...kadın/kadın, erkek/kadın, kadın /erkek ve erkek/erkek" diye dört cinse ayırdığını ve bunlardan ikincisi olmakla övündüğünü (1997:12) dikkatlere sunar. Bu yönüyle İlhan'ın şiirinde ele aldığı erkek/kadın Margot, her yönüyle şairin Paris'te yakın dostluk kurduğu Margot'nun kendisi olduğu söylenebilir.

"Tombul Magda" adlı şiirde de Magda'nın erkek görünümünde olan kadınlığı ele alınır. Polonyalı olan Magda, siyasi yönü ağır basan bir kadındır. Magda, Paris'te gönüllü sürgün hayatı yaşamaktadır ve eğer polis rahat bırakırsa bu sürgünlüğü de sona erecektir. Onun bu sürgünlüğünün sebebi "prens kropotkin"i okumasıdır ve eğer okumasaydı "varşova'da belki üç çocuk anası" olarak kalacaktır. Fakat o siyasi yönüyle anarşist olmayı seçmiş güçlü bir kadındır. Magda, dış görünüş olarak bir erkeği andırmaktadır. Saçları kirpiklerinden kısa ve sesi Şalyapın'ın sesinden daha kalındır. Magda'nın yaşadığı çelişki, cinselliğinin yanında kültürel bir çelişkidir. Bu çelişki de onun anarşist yapısından gelmektedir. Bu da şiirde şöyle anlatılır:

madga'nın derinliği bakunin'e doğru

Bir kere kendini yanlış tanımlamış

İç yaşantısı el bombalarıyla dolu

Dış yaşantısı bütün alkole kaymış

Erkekliği yüksek bir koca bulabilse

Zehrini akıttırdı ona hiç değilse

Gizlice dış biler içinden herkese

Yaşamaktan çok ölmeye yakın (2001:24)

Tombul Magda, toplumla uzlaşmamış bu nedenle cinsel kimlik bunalımına giren bir kadın olarak karşımıza çıkar. Magda, eşcinselliğin edinsel olduğunu ileri süren Alfred Adler'in; "Eşcinsellik, belirgin bir yetersizlik duygusunu içlerinde taşıyan kişilerde başarısız dengeleme denemelerinden biri olarak oluşur ve sosyal aktiviteleri bozulmuş bu kişiler, toplumsallık sorunu karşısındaki tutumlarına tamamen uygun olarak, sosyal bakımdan sağlıklı denilecek bir etkinlik sergileyemez." (Adler, 2017:87) ifadeleriyle yer verdiği bir erkek/kadındır. Magda'nın toplumla uzlaşmaması toplumdaki herkese dış bilemesi ve ölüme yakın durmasıyla açıklanabilir. Onun eşcinsel bir kimliğe bürünmesi, yine Adler'in ifadesiyle "darda kalınıp başvurulmuş," (2017:86) bir edinim olarak karşımıza çıkar.

Karl Marx, kapitalist üretimle birlikte insanın kendisine, kendi özüne yabancılaştığını şu ifadelerle ileri sürer: "Yabancılaşmış emek doğayı, kendi kendini, kendi öz etkin işlevini, kendi yaşamsal etkinliğini insana yabancılaştırırken, cinsi de yabancılaştırır ona: cinsil yaşamı, onun için bireysel yaşam aracı durumuna getirir. İlk cinsil yaşam ile bireysel yaşamı yabancılaştırır..." (Marx, 2010:27). Marx'ın bu görüşleri ışığında Doğu Perinçek, "Kapitalizmin çürüme döneminde, başka deyişle emperyalizm çağında, eşcinsellik doruğa çıktı. Hitler'i, Mussolini'yi ve en son ABD saldırganlığını yaratan emperyalizm, yalnız şiddet alanında değil, eşcinsellikte de Neron'ların köleci imparatorluklarını geçmiş, eşcinselliği hâkim sınıfın dışına taşıyarak toplum bütün sınıfları içine yaymıştır." (2000:46) diyerek emperyalizmin eşcinselliğin ortaya çıkışında rol oynadığına dikkat çeker. Attilâ İlhan'ın, *Tutuklunun Günlüğü*'ndeki "16, Pazartesi" adlı şiir Perinçek'in bu fikirlerini destekler doğrultuda olduğu düşünülebilir.

Şiirin ikinci bölümünde Van Decker adında petrol kraliçesi olarak anılan bir kadın ele alınır. Van Decker, kadından çok erkeğe benzeyen, aynadan kendisine baktığında sakalı olmadığı için üzülen erkeksi bir kadındır. Şairin kadını bu şekilde çizmesinin altında, onun sömürgeciliğe olan tepkisinin yanında Van Decker'in yaşadığı cinsel karmaşıklığı ortaya koymak olduğu düşünülebilir. Ahmet Oktay, Attilâ İlhan'ın bu şiiri için şunları söyler: "sakalsızlığına üzülen' ve 'sekreteri anna kloos'u öldürmekten' aranan Elena van Decker hiç kuşkusuz lezbiyen bir figürdür. Ama sadece bir figür. Çünkü eşcinsel cinayetini imgeleyen şiir, haber akışı içinde kurgulanarak ekonomik ve politik göndermeler yapar." (2008:449)

Van Decker, sekreteri olan Anna Kloos'u öldürmekle suçlanmaktadır. Öldükten sonra yakınları onun "su gibi saydam bir kız" olduğunu söylemektedirler. Anna Kloos, yatağında bıçaklanarak öldürülmüştür. Polisiye bir romanı anımsatan şiirde yatağında ölü bulunan Anna'nın "kan gülümser apış arasındaki anlaşılmaz yara" (İlhan,1973:23) ifadesiyle yaşanan cinsel bir işkenceyi akla getirmektedir. Bu işkencenin tek faili, Elena Van Decker'dır. Şiirde Decker'in yaşadığı cinsel karmaşayla Anna'ya tecavüz ettikten sonra onu öldürdüğü düşündürülmek istenmiştir. Bu şiirin devamı niteliğinde olan "Tele-Foto 2 Rotterdam/ Londra/ İstanbul"da Elena Van Decker'in Anna Kloos'u öldürdükten sonraki hali ele alınarak cinayetin cinsel işkence sonucu olduğu ortaya konulur.

Elena Van Decker, zenginliğin bütün işaretlerinin ortaya konulduğu, 15. Louis stili gece mavisi koltuklar, Utrecht kadifesi perdeler, soylu beyaz bir avize ile betimlenen mekândadır. Bayan Decker bu mekânda, göğüsleri çıplak, elinde sherry kadehiyle oturmaktadır. Çalan barok müzikle o, dizinde "anna kloos'un technicolor güzelliği"ne bakmaktadır. Bu ifadeler, Van Decker'in, Anna Kloos'a cinsel bir meyli olduğunun göstergesidir. Önceki şiirde Anna Kloos'un vücut ölçülerinin verilmesi ve Van Decker'in erkeksi durumunun ortaya konulması da bunu desteklemektedir.

2.Cinsellikte Kadınlaşan Erkekler

Yasak Sevişmek adlı eserinin "Biraz Paris" ve "Yanlılık Baladı" adlı bölümlerinde Attilâ İlhan, cinsel çelişkiler yaşayan bireyleri ele alır. Bu bölümlerde İlhan; "İşi aslına indirerseniz, travestilik, bir kendini başkası sanma sorunudur: nasıl cesur kendini korkak, güçlü kendini zayıf, haksız kendini haklı, aptal kendini kurnaz sanarsa: bazı erkekler kadın, bazı kadınlar erkek sanır." (1997: 208) ifadeleriyle ortaya koyduğu cinsel kimliklerine yabancılaşmış "travestileri" anlatır.

Yakup Çelik, Attilâ İlhan'ın şiirlerinde işlediği cinsellikle ilgili şunları söylediğini aktarır:

"Homoseksüellik Türkiye'de çok yaygın ama o ölçüde de gizlidir. Homoseksüellik tarihte eski Yunan, Midilli Adası, İyonya ve İran'da çıkmıştır. Bir ölçüde Anadolu, homoseksüelliğin menşeyidir. Türk toplumunda da yıllar yılı yaşanmıştır. Harem keyfiyeti ve konak hayatı, bu tür yaşamı teşvik etmiştir. Ama benim konu üzerine gitmem tarihi açıdan değil. Kişinin doğal diyalektiğinden söz etmişim. İşte o. Kişinin doğasında var, cinsellik çatışması. Her birey iki cinsin hormonları ile doğuyor. Bu ise sürekli bir çatışma getiriyor. İşte bu çatışma bazı bireylerde yüksek doza ulaştınca, homoseksüellik doğuyor. Sanatçının görevi, insanın doğasında olan çelişkiyi işlemek değil mi? Peki ya ahlak, diyeceksiniz? Ahlak ama kime göre. Gidip homoseksüel birine sorarsanız, onca ahlak, kendi yaşamıdır. Ben cinsel özgürlüğü, toplumsal özgürlükle birlikte ele alınmasını düşünüyorum. Zaten devrim sözcüğü, cinsel devrimi de içerir. Bu kitapta bireyin duygusal, siyasal, toplumsal hayatını anlatan şiirler olduğu gibi cinsel yaşamını anlatan şiirler de var." (1998:380)

Attilâ İlhan Paris'te kadınlaşan erkeklerle de karşılaşmış ve tanışmıştır. Bunlardan biri kendisine kısaca Josy denilen Maurice'dır. İlhan, Paris'te kaldığı otelin lobisinde Josy'le karşılaşmasını şöyle anlatır: "Otelin salonuna bir çay içeyim diye girdim. Saat, on bir buçuk, on iki suları. Aaa, baktım ki sokak üstü geniş pencerenin tül perdeleri önünde inanılmayacak bir sarışın, gökkuşağı renkleri saçarak büyük bir dalgınlık halinde genişliyor. (...) ..hayli geniş yakasından, tortop göğüslerini iki beyaz güvercin gibi görüyorum..." (1997:107) İlhan, Josy'i yemeğe çıkarmanın hesaplarını yaparken; İlhan'ın arkadaşı Pablo, Josy'e "Günaydın Maurice, nasılsın?" diye sorar. İlhan bu durumu şaşkınlıkla karşılar ve bu şaşkınlığını; "...Maurice ne demek, adınız Josy değil miydi sizin? Yoksa Fransa'da Maurice adı kızlara da veriliyor mu? Mauricette diye bir isim biliyorum gerçi, siz Josy dediğinize göre, adınız Josianne olmamalı mı?" (1997:108) ifadeleriyle ortaya koyar. Josy ise İlhan'a "...görünüşüme bakmayın tam kadın sayılmam ben, travesti kulüplerinden birinde çalışıyorum, bu Pablo haydutu bizim oraya gelir gider, beni hemen tanıdı, hoş o tanımasaydı da söyleyecektim..." (1997: 108) diyerek eşcinsel olduğunu ifade eder.

Buradan hareketle Attilâ İlhan'ın, "Josiane" adlı şiirinde transseksüelliğe geçiş için bir dizi ameliyat ve hormon takviyesinden geçmiş olan arkadaşı Josy'i ele aldığı söylenebilir. Josianne cinsellikte kadınlaşan erkektir. Eşcinsellikte erkeğin kadınlığı, şiirde ona aşık olan bir erkekle ortaya konulur. Şiir erkek olan "ben" in anlatımıyla sunulur.

Şiirde "ben" in Josiane'ye olan tutkunluğundaki yanlıgı ele alınır. "ben" in bu yanlıgısı, kadın kılığında olan Josiane'nin aslında erkek olmasından ileri gelir. Bunun anlaşılması biraz zordur ki "ben" ona aşık olmuştur. Bu aşıkta kendisini "mecnun" olarak tanımlayan "ben" in, yanlılıkla josiane'yi sevdiğini söylemesi ve "anlayan olmadı bu yanlılığı" ifadeleri josiane'nin eşcinsel kimliğini ve "ben" in ise heteroseksüel bir erkek olduğunu ortaya koyar.

"ben yanlılıkla sevdim josiane'ı
burgonya dükü'nün şatosunda
mecnun'dum leyla'yı arıyordum
anlayan olmadı bu yanlılığı" (2001:18)

Attilâ İlhan, "Place Blanche", " Place Clichy" ve "Saksonya Düşüşleri" adlı şiirlerinde de kadınlaşan erkekleri konu edinir. Bu üç şiirde İlhan'ın Paris meydanlarında karşılaştığı eşcinselleri ele alır.

"Place Blanche" da ve " Place Clichy" adlı şiirler şairin Paris'te aynı adı taşıyan meydanlarının ara sokaklarında karşılaştığı kadın/erkekleri diğer bir ifadeyle travestileri anlatır. İlhan, *Hangi Seks* adlı eserinde bu yerleri şu ifadelerle anlatır:

"Clichy ile Pigalle arası, tıpkı Montparnasse çevreleri gibi, Paris'in sefahate en yakın yerlerinden birisi, ola ki birincisi. O yüzden düz fuhuşun pazarlandığı strip-tease yerlerinin, buluşma

kahvelerinin, müzikhollerin yanısıra, seveci ve travesty kabarelerinin önemli bir kısmı da burada. Sıradan kahve ve barlarda bile, en beklenmedik cinsel sürprizler: alumina kapıldığınız o alev alev saçlı kadın, bir bakarsınız aslan gibi bir delikanlıdır. Ya da, hafif kır düşmüş saçlarınıyatırarak dümdüz arkaya taramış da, işleri yolunda gitmeyen bir iş adamı tavrıyla Amerikan barda üst üste içki yuvarlayan zat, bir kadın.” (1997:124)

“Place Blanche” adlı şiirde şair, Paris’te aynı adı taşıyan meydanın görüntüsünü verir. Bu görüntü elbette sokaktaki eşcinsellerin görüntüsüdür:

“Bir çocuk kemancı akşama dağılan

Aseton kokulu erkek orospular

Incecik kaşlarını çalmış kadınlardan

Kirpikler takınmış karanlıkta uzar” (2001:15)

İlhan, “Place Clichy” adlı şiirde de eşcinsellerin görüntüsüne değinir. Her iki şiir de birbirini tamamlar niteliktedir. Şiirler, Paris’in bu bol ışıklı, yasaklı ilişkilerinin ve korkunun hakim olduğu meydan ve sokaklarında Josy’nin ifadesiyle “Bilmem kaç yıllık bir rüyayı” (1997: 129) gerçekleştiren travestilerin dış görünüşlerini gözler önüne serer.

“Saksonya Düşesleri”nde şair, travestilerin dış görünüşlerinin yanında hüzünlü duruşlarına da değinir. Attilâ İlhan; “travestilerin çoğu işi ne kadar umursamazlığa vursalar vursunlar, saklı birhüznün sisinden, tumturaklı kederinden durgunluğundan kendilerini kurtaramıyorlar.” (1997:129) gözleminde bulunur. Şiirde şairin, eşcinsel kimlikle karşımıza çıkardığı kadın/erkek için kullandığı: “yaslı bir yalnızlık gibi durgun..., İçinde eskimiş bütün hevesleri/ yoksulluk çizgileri dudaklar” ifadeleri “Saksonya’nın porselen güzellerinin” kurtulamadıkları hüznün açıklaması niteliğindedir.

3. Cinselliğini Hem Kadın Hem Erkek Olarak Yaşayanlar

Attilâ İlhan, bazı şiirlerinde cinselliğini hem kadın hem de erkek olarak yaşayan kadınları ele alır. Şairin ele aldığı kadınlar bir cinsel kimlik karmaşası yaşamaktadırlar. Francis Mark Mondimore, cinsel kimlik karmaşasında yaşananları kısaca şöyle anlatır: “Kim olduğundan emin değilsin. Nasıl bir insan olduğun ve hayatının ne yöne gittiği konusunda kafan karışıktır.” (1999:243) İki cinse de ilgi duymanın erkeklere oranla kadınlarda daha yüksek olduğunu ifade eden Mondimore “*Bu kişiler için cinsel ilgi eşin cinsiyetinden bağımsızdır.*”(1999: 268) demektedir. Alfred Adler; “...eşcinselliğe pespayeliğin, aşırı cesaretin ve heteroseksüelliğe aşırı doymuşluğun yol açtığı” (2017:78) görüşünün de benimsendiğini ifade eder. İlhan’ın şiirlerinde iki cins olarak karşımıza çıkan kadınların yaşadığı bu cinsel karmaşanın altında Adler’in ifade ettiği cinsel doyumsuzluğun yanında cinsel kimliğini bulamama sorunu olduğunu düşünmek mümkündür.

Cinselliğini hem kadın hem erkek olarak yaşayan kadınların ele alındığı bir şiir “Claude Diye Bir Ülke”dir. Burada cinsel karmaşada kadının erkek; erkeğin kadınlaşmasına yer verilir. Attilâ İlhan bu konuda; “...her bireyin kendi içinde yaşadığı kadınlık erkeklik çelişkisi! Bu iki yönlü cinsel çelişikliğin, bir insanın yaşantısında ne zengin, ne çok, ne renkli çatışmalara yol açacağı, bunlardan ne türlü, yeni bileşimlerin (syhthese) doğacağı hesaba katılmamak olur mu? (1998:227-228) ifadeleriyle konuya ilişkin yaklaşımını dile getirir.

Şiirde erkekleşen kadınların, kadınlık ve erkeklik özellikleri ortaya konulur. “Claude diye bir ülke”deki kadının eksik erkekliğiyle yaptıkları şöyle aktarılır:

değişerek her gece genç kızları öptüğü

yanlış erkekler gibi çizdiği raphael'in

şüpheli dudakları ayva tüyü (1962:37)

Erkeğin yaşadığı cinsel karmaşa *ellerinin inatla göğsünü araması / kaşlarının aynada incecik alınması* ifadeleriyle vurgulanır. Burada eşcinsellik kadının ve erkeğin yaşadığı cinsel çelişkilerle aktarılır.

Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek'te* “Jilet Yiyen Kız” bölümünde kadını bütün cinselliğiyle işlemektedir. Daha yirmili yaşlarındayken erotik şiirler yazdığını söyleyen İlhan, bu şiirlerin hepsini “ayıp” bulduğu için yırttığını ifade eder ve bunu sebebini şöyle açıklar: “O zamanki sosyalistlik anlayışı stalin’ci olduğundan, cinselliği toplumdunun hayat alanı dışında bırakıyordu. Kimse de bunun garipliğinin farkında değildi.” (1977:107) İlhan’ın, “Jilet Yiyen Kız” bölümdeki “Porno” adlı şiirde cinsellikte profesyonelleşen bir kadın, cinsel yönünün yanında duygusal yönüyle de ele alınır. Şiir, “Şaşı Mustafa”nın aktarımlarına dayanır. Kadın, cinselliğinde çelişkiler yaşayan “yüksekkaldırım’da fahişe”dir. Bu kadın, cinsel çelişkilerinde cinselliğini kadınlarla da erkeklerle de yaşayan biridir. Fahişe olmasının altında kadının “yaradılışı kahpe, ruhu işveli” olması yatmaktadır. Kadının cinsel çelişkisi “hayli genç kız dudağı çiğnemiş/çok erkek ağzına girmiş dili ve hüneri dört kişiyle sevişmekmiş/ikisi kadın olacak ince belli” ifadeleriyle ortaya konulur. Bütün bu cinsel yönünün yanında duygusal yönüyle de ele alınan kadın, *gözlüklü, şiir meraklısı, biraz fakülteli* bir gence duygusal yönden bağlanmıştır. Buradaki biraz fakülteli ifadesi gencin fakülteden terk olduğu düşündürülür. Kadının aşık olduğu genç erkek, Attilâ İlhan’a benzemektedir. Şiirlerinin hayatından izler taşıdığı hatırlandığında Attilâ İlhan’ın bu genç delikanlıyla kendisini ortaya koyduğu söylenebilir. Attilâ İlhan, eserindeki *Meraklısı İçin Notlar*’da bu şiir için; “genelevlerde sürekli cinsellik ortamında yaşayan kızların, ne büyük duygusallıklara elverişli oldukları işaretlenmek isteniyor. (1977:108) diyerek bu kadınların cinsellik dışında duygusal boyutlarıyla da ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Emmanuelle Arsan, cinsellik üzerine yazdığı denemelerinden birinde;

“işlerin olağan düzeninde yürümesi için, bu takdirde, yeni cinsten olanların, bir adam ya da

kadınla birleşmesi yetmeyecek, her ikisiyle birlikte, üstelik aynı zamanda ve aynı defada birleşmesi gerekecek. Bugün çeşitli zamanlarda çeşitli cinsel seçimlere yönelmeyi deyimleyen anlamda ikicinsli(bisexual) olmakla kalmayacak bunlar, biri olmaksızın ötekini sevemeyecekleri kadının ve erkeğin aynı zamanda gönüllerinde, kolları arasında ve koyunlarında olmasına ihtiyaç duyacaklar.” (1997: 194)

dediğine yer veren Attilâ İlhan’ın “Porno” adlı şiirinde ele aldığı kadının tam da Arsan’ın anlattığı kadın tipi olduğu söylenebilir. Bu kadının, iki cinsli olması cinsel doyumsuzluğunun sonucudur.

Kadının cinsel çelişkisinin ele alındığı diğer bir şiir “Üçgen”dir. “Üçgen”de Nevin’in eşcinsel bir kimlikle Oya’yla cinsel ilişkisi ele alınırken; yaşadığı cinsel çelişkiler de ortaya konulur. Nevin, *aynasının önünde kadın*’dır. Oya’nın yatağına girince onun erkeği olur. Yani cinsel kimliğini değiştirir. Nevin geçmişte sevdiği bir erkekle ise bir kadın olarak sevişmiştir. Nevin, Oya’yı görünce sevdiği erkeği unutarak cinsel kimliğini değiştirir ve lezbiyen ilişkide Oya’nın erkeği olarak cinselliğini yaşar. Bu kimlik değişikliği sabitlenmez. Nevin, erkeğin kollarında “nice kadından kadın” biri olarak sevişirken; Oya’nın yanında erkekleşmektedir. Aynı durum Oya için de geçerlidir. Oya, cinsel yaşamında hep kadındır; fakat cinsel çelişkiler yaşayan Nevin’le sevişebildiği gibi, Nevin’in eski sevdiği delikanlıyla da sevişebilmektedir. Aynı cinsel çelişkiyi o da yaşamaktadır. Bir kadın olarak eşcinsel bir kimliğin yanında heteroseksüel bir cinsel yaşamı da hemen benimseyebilmektedir. Bu cinsel gelgitler içinde Nevin, bir gece Oya’nın kendisini unutup bir oğlanla seviştiğini görür. Bu Nevin’i büyük bir yalnızlığa sürükler:

oğlanla oya sevişirken
yalnızlıkla çarpıştı nevin
katlanması zor bir işti
arasında dişilikle erkekliğin
tuttu bir hançerle sevişti (1977:68)

Bu cinsel çelişkilerin getirdiği yalnızlık, Nevin’i *bir hançerle sevişmeye* yani intihara götürür. Bu, cinsellikte kadın mı erkek mi olmaya karar veremeyen bir kadının düştüğü boşluk halidir.

Sonuç

Türk edebiyatında şiirden, romana ve hikayeye kadar pek çok türde işlenmiş bir konu olarak eşcinsellik, 1950’lerde Nazım Hikmet’in takipçileri olarak bilinen ve Mavi Hareketi’nin öncü şairlerinden olan Attilâ İlhan tarafından da sıklıkla işlenmiş bir konudur. Nazım Hikmet’i kurtarma kampanyası dahilinde Paris’e giden İlhan’ın orada karşılaştığı farklı cinsel kimlikteki insanların, şiirlerinde eşcinselliği ele almasında önemli etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle

İlhan'ın tanıştığı ressam Margot, şairin şiirlerinde eşcinselliği konu edinmesi açısından önemli bir yere sahiptir.

Attilâ İlhan, şiirlerinde çoğunlukla eşcinsel kadınlara yer verir. Şairin eşcinsellikte ele aldığı kadınların yaşadıkları cinsel kimlik karmaşası, onların istekleri dışında gelişen hormonal bir durum olarak da karşımıza çıkmaktadır. Yani şiirlerdeki kadınlar, kadın olmaktan sıkılıp cinselliklerini erkek olarak yaşamak isteyen kadınlar değildir. Kadınlara ilgi duyan kadın/erkeklerdir. Kadınların yaşadığı bu cinsel kimlik bunalımı, onların içlerinde var olan ve önüne geçemedikleri bir cinsel özgürlük olarak belirir. "Josaine" adlı şiirde ise cinsel çelişki yaşayan kadın değil erkektir. Şiirde cinselliğini kadın olarak yaşamak isteyen Josaine'ye erkek olan "ben" in aşık olması ve bu aşkı bir yanılgı olarak adlandırması Josaine'in eşcinsel kimliğine vurgu yapar. "Porno" adlı şiirde ise eşcinsellik diğer şiirlerden farklı olarak ele alınmıştır. Burada bir hayat kadını olarak ele alınan kadın, erkekle sevişebildiği gibi kadınla da sevişebilmektedir. Buradaki durum hala cinsel çelişkiler yaşayan bir kadının durumundan çok kadının cinsel doyumsuzluğunun göstergesidir. "Üçgen" de ise durum farklıdır. Orada da hem erkek hem de kadınla sevişebilen Nevin ve Oya karşımıza çıkarılmıştır. Fakat her iki kadının cinsel karmaşası cinsel kimliklerini bulamamaktan ve hala cinsel çelişkiler yaşamalarından kaynaklıdır.

Attilâ İlhan'ın şiirlerinde işlediği eşcinsellik çoğunlukla bireylerin yaşamak istedikleri cinsel özgürlük olarak belirir. Bu bireyler kendi cinslerine ilgi duyar bu nedenle kendilerini karşı cins gibi hissedip bir cinsiyet dönüşümüne girerler. Erkek/kadınlarda çokluk giyim ve saçta kendisini gösteren bu dönüşüm; kadın/erkek giyim, saç, makyaj ve aksesuarın yanında kadından ayırt edilemeyecek hormonal düzeye varır. "Josiane" adlı şiirde kadın/erkek olarak ele alınan Josiane'ye heteroseksüel olan "ben" in aşık olması dönüşümün hormonal düzeye vardığını ifadesi olarak düşünülebilir. Attilâ İlhan'ın şiirlerinde ele aldığı ikicinsli kadınlar ise hiçbir değişime uğramadan kalan, kendi cinsine de karşı cinse de ilgi duyan bireylerdir. Burada kadının ikicinsli olması onun cinsel doyumsuzluğunun yanında önüne geçilemeyen cinsel kimlik karmaşası olarak dikkatlere sunulmuştur.

Attilâ İlhan'ı eşcinsel kimlikleriyle işlediği kadın/erkekler ya da erkek/kadınların kimi şairin Paris'te tanıştığı kişilerdir. Bu kişiler şairin şiirlerine de ad olan Margot, Josiane, Tombul Madga'dır. Kimi ise şairin Paris ya da İstanbul sokaklarında gördüğü, dikkatini çeken ya da şairin okuduklarından esinlenerek kaleme aldığı eşcinsel kimliği bireylerdir. Buradan hareketle Attilâ İlhan'ın eşcinselliği kaleme aldığı şiirlerinin hayatından izler taşıdığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

Adler, Alfred (2017). *Eşcinsellik Üzerine*, çev: Kamuran Şipal, İstanbul: Say.

Ayral, Cüneyt (1983). "Attilâ İlhan İle Her şey Üstüne", *Hürriyet Gösteri*, S.33, 1983, s.38.

Belge, Murat (2012). *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İstanbul: İletişim.

- Çelik, Yakup (1998). *Şubat Yolcusu*, Ankara: Akçağ.
- İleri, Selim (2002). *Nam-ı Diğer Kaptan- Attilâ İlhan'ı Dinledim*, İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- İlhan, Attilâ (1962). *Belâ Çiçeği*, İstanbul: Ataç.
- İlhan, Attilâ (1973). *Tutuklunun Günlüğü*, İstanbul: Bilgi.
- İlhan, Attilâ (1977). *Böyle Bir Sevmek*, İstanbul: Bilgi.
- İlhan, Attilâ (2001). *Yasak Sevişmek*, İstanbul: Bilgi.
- İlhan, Attilâ, (1997). *Hangi Seks*, İstanbul: Bilgi.
- İlhan, Attilâ (1996). *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler*, İstanbul: Bilgi.
- Marx, Karl (2010). *Yabancılaşma*, der: Barışta Erdost, İstanbul: Sol.
- Mondimore, Francis Mark (1999). *Eşcinselliğin Doğal Tarihi*, çev: Berna Kılınçer, Ankara: Sarmal.
- Perinçek, Doğu (2000). *Eşcinsellik ve Yabancılaşma*, İstanbul: Kaynak.
- Okday, Ahmet (2008). *İmkânsız Poetika*, İstanbul: İthaki.
- Sezer, Sennur (1995). "Kadın Eşcinselliği ve Edebiyatımız", *Varlık*, S.1052, Mayıs.